Paralele între limbile balcanoromanice şi balcanoslave în flexiunea substantivului

Tomasz KLIMKOWSKI*

Key-words: *Balkan, Romance, Slavic, noun, inflection*

Relaţiile dintre limba romanicilor balcanici şi cea a slavilor balcanici constituie, de fapt, doar o parte a unei reţele mai largi de interacţiuni în care sunt implicate şi alte limbi ale Peninsulei Balcanice (greaca şi albaneza). Totuşi, se poate admite, în cadrul unor interferenţe lingvistice general balcanice, existenţa unui subsistem de conexiuni reciproce dintre balcanoromanică şi balcanoslavă. S-a observat că dezvoltarea celor două sisteme lingvistice în plan diacronic demonstrează o serie de paralele care se explică, cel mai des, în modul următor:

> Concordanţa de ordin sintactic devine şi mai importantă prin faptul că în limbile romînă şi bulgară găsim câte trei cazuri, pe când restul limbilor romanice nu prezintă decât un singur caz, iar limbile slave dispun de şase până la şapte forme de declinare. Ambele limbi deci, atât româna, cât şi bulgara, s-au diferenţiat în această privinţă de grupul limbilor din care fac parte, influenţându-se reciproc. Am dat în alt loc [...] un studiu amănunţit asupra sistemului cazual slav şi român, a căror concordanţă se explică, după părerea mea, prin convieţuirea celor două popoare. [...] Această convieţuire strânsă a avut ca urmare un schimb de influenţe atât de intens, încât în unele cazuri nici nu se poate preciza care dintre cele două limbi a dat şi care a primit (Seidel 1958: 15-16, 21).

> Niewątpliwie zetknięcie się dwóch dialektów o systemach podobnych, lecz nieco różnych powoduje wytworzenie się na ich pograniczu nowych uproszczeń. [...] Wzajemnym wpływem tłumaczy się paralelne uproszczenia fleksyjne w językach bułgarskim i rumuńskim (Stieber 2005: 97)[1].

Există, deci, o atitudine care percepe relaţiile lingvistice de acest fel ca un compromis: cele două sisteme lingvistice atât de diferite se întâlnesc la jumătatea drumului, unul accelerând şi altul încetinind evoluţia proprie grupului de limbi din care fac parte. Această explicaţie, în general justificată şi corectă, nu este, totuşi, valabilă pentru toate fenomenele comune celor două limbi. În unele cazuri, este vorba de o trăsătură provenită dintr-una dintre cele două care se implantează în cealaltă. Teoretic, sunt posibile mai multe explicaţii: (1) o inovaţie comună – un element apărut în acelaşi timp în ambele limbi, o acţiune a forţelor interne comune ambelor sisteme lingvistice din cauza bilingvismului şi amestecului etnic general;

* Universitatea „Adam Mickiewicz”, Poznań, Polonia.

[1] „În mod indubitabil, intrarea în contact a două dialecte cu sisteme similare, dar puţin diferite, cauzează apariţia la frontierele lor a unor noi simplificări. [...] Printr-o influenţă reciprocă se explică simplificările paralele din limbile bulgară şi română” (trad. n.).

„Philologica Jassyensia”, Anul VIII, Nr. 2 (16), 2012, p. 223–233

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

(2) un împrumut dintr-o limbă în cealaltă; (3) un împrumut invers; (4) o inovație independentă; (5) o influență a unui alt sistem lingvistic. Prin urmare, pentru unul şi acelaşi fenomen lingvistic s-au propus uneori toate aceste explicații. Problema concordanțelor din flexiunea substantivului între română, istroromână, meglenoromână şi aromâna, pe de o parte, şi bulgară şi macedoneană, pe de alta, este unul dintre astfel de cazuri.

1. Declinarea sintetică şi articolul postpus

Sistemul cazual latin conținea cinci termeni (nominativ, acuzativ, genitiv, dativ şi ablativ), care, din cauza sincretismului acuzativ-ablativ, produs ca urmare a unor schimbări fonetice (denazalizarea finalei formei de acuzativ, *m* grafic redând mai degrabă caracterul nazal al vocalei precedente decât un sunet separat), se reduc în perioada latinei târzii la patru[2]:

lat. clasică

caz	**m. sg.**	**f. sg.**
N	*imperator*	*imperatrix*
A	*imperatorem*	*imperatricem*
G	*imperatoris*	*imperatricis*
D	*imperatori*	*imperatrici*
Abl	*imperatore*	*imperatrice*

lat. târzie

caz	**m. sg.**	**f. sg.**
N	*imperator*	*imperatrix*
A-Abl	*imperatore*	*imperatrice*
G	*imperatoris*	*imperatricis*
D	*imperatori*	*imperatrici*

Declinarea sintetică, deşi foarte simplificată chiar față de latina târzie, s-a păstrat în majoritatea ariei balcanoromanice (româna, aromâna şi istroromâna nordică) pentru care se pot distinge două cazuri gramaticale: cazul direct (nominativ-acuzativ) şi cel indirect (genitiv-dativ)[3]. În istroromâna sudică şi meglenoromână declinarea are caracter analitic.

rom.

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N-A	*(un) împărat*	*(o) împărăteasă*[4]	*împăratul*	*împărăteasa*
G-D	*(unui) împărat*	*(unei) împărătese*	*împăratului*	*împărătesei*

[2] Nu luăm în considerare vocativul, caz subiectiv, şi nu dăm decât paradigma substantivului la singular, opoziția singular-plural nefiind relevantă pentru subiectul nostru.

[3] Termenii *caz direct* şi *caz indirect* sunt folosiți în accepțiunea lui Gogolewski (1982: 42-43) şi corespund celor tradiționali *nominativ-acuzativ* şi *genitiv-dativ*.

[4] Lexemul *împărăteasă* nu este, bineînțeles, o continuare directă a latinescului *imperatrix*, ci un derivat de la rom. *împărat* cu sufixul *-easă* < lat. *-issa*. Echivalentele istroromâne ale exemplelor din română sunt împrumuturi din croată, iar cele aromâne – din turcă prin greacă.

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

istrorom. nordică

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N-A	*(un) ţår*	*(o) ţariţa*	*ţåru*	*ţariţa*
G-D	*(urvę) ţår*	*(urlję) ţariţe*	*ţårului*	*ţariţeljei*

arom.

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N-A	*(un) amiră*	*(ună) amiroanje*	*amirălu*	*amiroanjea*
G-D	*(unui) amiră*	*(unei) amiroanje*	*amirălui*	*amiroanjeljei*

În comparaţie cu latina, declinarea din slava veche este mai complexă şi cuprinde şase cazuri (nominativ, acuzativ, genitiv, dativ, instrumental şi locativ):

caz	**m. sg.**	**f. sg.**
N	ц҃арь	ц҃арица
A	ц҃арь	ц҃арицѫ
G	ц҃арѧ	ц҃арицъ
D	ц҃арю	ц҃арици
I	ц҃арємь	ц҃арицеи҆
L	ц҃арѣ	ц҃арици

Totuşi, în bulgară şi macedoneană, acest sistem a suferit o simplificare foarte radicală. În limbile standard, substantivul are o singură formă cazuală, de aceea declinarea este strict analitică. Totuşi, în unele graiuri periferice ale bulgarei (graiul Rodopilor sudici) şi ale macedonenei moderne (graiul Boboščicei) există alte sisteme, simplificate faţă de cel slav vechi, dar mai bogate faţă de cel modern. Situaţia din slava balcanică este, deci, inversă faţă de cea din romanica balcanică în care predomină declinarea sintetică, pe când cea analitică este marginală.

Declinarea graiurilor din Rodopi şi Boboščica seamănă foarte mult cu cea balcanoromanică (fără meglenoromână şi istroromâna sudică). Cel mai bogat sistem se regăseşte în Rodopi. Singura diferenţă constă în distingerea consecventă în graiul Rodopilor a acuzativului de nominativ.

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N	*цар*	*царица*	*царът*	*царицата*
A	*цара*	*царицу*	*цараток*	*царицуту*
G-D	*цару*	*царици*	*царутуму*	*царицойтѐ*

Un sistem asemănător, dar mai simplificat şi, prin urmare, mai coincident cu cel balcanoromanic, îl are graiul macedonean din Boboščica.

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

caz	indef.				def.			
	m. sg. anim.	**m. sg. inanim.**	**f. sg.**	**n. sg.**	**m. sg. anim.**	**m. sg. inanim.**	**f. sg.**	**n. sg.**
N	*цар*	*стол*	*царица*	*место*	*царо*	*столо*	*царицата*	*местото*
A	*цара*				*царатого*			
G-D	*цару*	*столу*	*царице*	*месту*	*царутому*	*столутому*	*царицетиј*	*местутому*

Este adevărat că şi aici se mai diferenţiază acuzativul de nominativ (ca în Rodopi), dar numai la substantive masculine animate, de exemplu *Ка живи царо?* ‘Unde stă împăratul?’ (Mazon 1936: 156), *Царатого го болъале очити* ‘Pe împărat îl dureau ochii’ (Mazon 1936: 200), *Шчо да му рече царутому?* ‘Ce să-i zică împăratului?’ (Mazon 1936: 240), *Син царутому звjä маснината земjätуj за невjäста* ‘Fiul împăratului a luat frumuseţea pământului de nevastă’ (Mazon 1936: 330). Cele inanimate, precum şi femininele şi neutrele n-au decât două forme cazuale: nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ, deci exact ca în română.

Aceste sisteme par a păstra o stare intermediară între bulgara veche şi cea modernă. Cel mai arhaic model de declinare slavă de tip balcanic (facem acum abstracţie de forma însăşi a desinenţelor şi a articolului) îl constituie declinarea din Rodopi (care cuprinde trei termeni). Ulterior, în alte zone ale balcanoslavei (ca la Boboščica), sistemul de acest tip a suferit modificări noi, ajungând la un model de doi termeni, prin urmare, identic cu cel românesc. Pe această bază se poate reconstrui un sistem primitiv de declinare balcanoslavă, care, în esenţa sa, s-ar fi păstrat cel mai bine în graiurile Rodopilor sudici.

caz	indef.		def.	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N	цѧрьⷭ	цѧрнцѧ	цѧрьⷭ тъⷭ	цѧрнцѧ тѧ
A	цѧрꙗ	цѧрнцѫ	цѧрꙗ тоѣо	цѧрнцѫ тѫ
G-D	цѧрю	цѧрнцн	цѧрю томоу̑	цѧрнцн тон

Cum se poate observa, schimbările din sistemul cazual de la latină la română şi de la slava veche la bulgară, au avut, cel puţin la o epocă dată, rezultate similare. Faţă de etapele precedente ale evoluţiei acestor idiomuri, schimbările sunt foarte mari. S-a redus numărul de cazuri şi, din cauza apariţiei articolului hotărât postpus, s-a creat o declinare articulată.

Aceste schimbări sunt greu de explicat pe teren romanic şi slav, pentru că nu coincid cu direcţiile evoluţiei celorlalte limbi romanice, respectiv, slave. Limbile latină şi slavă veche, precum şi alte limbi indoeuropene, în cele mai vechi etape ale dezvoltării lor, aveau flexiunea nominală destul de bogată. Limbile neolatine, totuşi, au urmat calea pe care au ales-o şi alte limbi indoeuropene occidentale (limbi germanice şi celtice), simplificând sistemul cazual şi reducându-l, de fapt, la o singură formă cazuală comună care, precedată de prepoziţii specializate, se actualizează în funcţia vechilor cazuri. Cu alte cuvinte, a avut loc acolo o trecere treptată de la sintetism spre analitism. Mai multe forme cazuale au rămas numai la pronumele personale. În schimb, limbile slave (precum cele baltice) au păstrat sistemul cazual vechi (cu unele modificări, mai puţin importante aici pentru noi, în distribuţia terminaţiilor), dovedindu-se a fi mai conservatoare în această privinţă. De

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

asemenea, limbile slave nu cunosc nici forma de articol care a apărut, în epoci diferite, în mai toate limbile indoeuropene.

Totuşi, în cadrul fiecărui grup de limbi există cazuri speciale, etnolecte a căror evoluţie nu se supune tendinţelor generale proprii grupului de limbi din care fac parte. Astfel, limbile balcanoromanice au un sistem nominal mai sintetic decât celelalte limbi romanice şi articol hotărât postpus (nu antepus ca acestea), în timp ce limbile balcanoslave s-au îndepărtat în mod semnificativ de celelalte limbi slave, dezvoltând un model analitic al sistemului nominal şi creând formele de articol, necunoscute în restul lumii slave.

Existenţa unor asemenea divergenţe în evoluţia unor limbi înrudite aşa de aproape poate fi doar opera hazardului, o excepţie care nu face decât să confirme o regulă generală. Acest lucru este valabil şi pentru alte grupuri lingvistice. Pentru limbile germanice se poate da exemplul limbii islandeze şi, într-o măsură mai mică, al limbii germane, iar pentru cele celtice – al limbii irlandeze şi scoţiene, toate cu o flexiune nominală păstrată mai bine decât în alte limbi din acelaşi grup.

Este interesant faptul că limbile balcanoromanice şi balcanoslave, având regim de *outsideri* faţă de restul limbilor romanice şi, respectiv, slave, sunt vorbite pe teritorii învecinate, iar în trecut, ariile lor de răspândire chiar se suprapuneau. Şi mai interesant este faptul că modelul de declinare balcanoromanic şi cel balcanoslav arătau la un moment dat mai multe asemănări importante care, prin urmare, nu pot fi atribuite evoluţiilor independente. S-a atras atenţia mai demult asupra acestor paralele, cu toate că, pentru originea lor s-au adus mai multe explicaţii.

Astăzi aceste convergenţe nu mai sunt aşa de vizibile, pentru că în ultimele secole sistemul nominal al limbilor balcanoslave a suferit modificări foarte profunde, în vreme ce sistemul nominal balcanoromanic a rămas mult mai stabil (cu excepţia meglenoromânei şi istroromânei sudice). De aceea, în comparaţia pe care o efectuăm aici pentru limbile balcanoslave se dau exemple din graiuri bulgare şi macedonene periferice (unele dintre ele poate deja dispărute), care păstrează mai bine starea de fapt de acum câteva secole, când asemănările dintre sistemul de declinare romanic şi cel slav erau mai mari.

Căutând originea acestei evoluţii specifice, trebuie să aducem în discuţie alte limbi balcanice.

alb.

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N	*(një) mbret*	*(një) mbretëreshë*	*mbreti*	*mbretëresha*
A			*mbretin*	*mbretëreshën*
G-D-Abl	*(një) mbreti*	*(një) mbretëreshe*	*mbretit*	*mbretëreshës*

gr.

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N	*(ένας) βασιλιάς*	*(μία) βασίλισσα*	*ο βασιλιάς*	*η βασίλισσα*
A	*(ένα) βασιλιά*	*(μία) βασίλισσα*	*το βασιλιά*	*τη βασίλισσα*
G-D	*(ενός) βασιλιά*	*(μιας)βασίλισσας*	*του βασιλιά*	*της βασίλισσας*

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

Comparând sistemele de declinare ale limbilor albaneză şi neogreacă cu cele balcanoromanic şi balcanoslav, ajungem la concluzia că diferitele variante ale tipului de declinare descris mai sus apar în toate limbile Uniunii Balcanice. Confuzia dativului cu genitivul este panbalcanică şi, cu siguranţă, constituie o tendinţă comună a Uniunii Balcanice, cu toate că extinderea unuia dintre cele două cazuri asupra altuia are loc şi în alte limbi, precum în franceza vorbită: *le livre à Marie* în loc de *le livre de Marie* sau în germana vorbită: *dem Peter sein Buch* în loc de *Peters Buch*. În orice caz, ea este mai puţin tipică pentru limbile romanice, care diferenţiază cele două forme, deşi acolo ele au caracter analitic (genitivul introduce prepoziţia *de*, iar dativul – continuatoarele lui *ad*). În afară de aceasta, în limbile Uniunii Balcanice declinarea cuprinde maxim trei forme cazuale. În plus, în toate aceste limbi, în afară de neogreacă, articolul hotărât este postpus.

Articolul hotărât postpus este o inovaţie atât în balcanoromanică, cât şi în balcanoslavă. Latina nu avea articol hotărât, nici nehotărât. Primele atestări ale acestora apar, într-adevăr, deja în latina târzie, dar introducerea lor în sistemul limbii s-a făcut abia în faza limbilor romanice, în mod independent, dat fiind faptul că demonstrativul din care s-a dezvoltat articolul nu este acelaşi peste tot (*ipse* în sardă faţă de *ille* în restul Romaniei), în plus în Occident articolul este antepus, iar în romanica balcanică – postpus. În epoca de formare a articolului romanic şi balcanoromanic (mijlocul mileniului I), singura limbă dintre cele menţionate mai sus care putea să aibă deja articolul de acelaşi tip este limba albaneză. Ţinând cont de acestea, apariţia lui în limbile balcanoromanice s-ar putea atribui substratului paleobalcanic, adică influenţei limbii albaneze vechi sau unei alte limbi înrudite cu aceasta. S-ar putea ca populaţia veche a Peninsulei Balcanice, învăţând latina, să fi transferat în ea o trăsătură structurală a limbii materne a acesteia şi, poate de aceea, articolul balcanoromanic este postpus.

Să se compare: alb. *mbret – mbretu*, *împărat – împăratul*, *mbretu – împăratului*. Fixarea poziţiei specifice a articolului după substantiv trebuie să se fi produs relativ devreme, probabil în a doua jumătate a primului mileniu, fiindcă articolul postpus apare în toate limbile balcanoromanice, iar separarea lor nu putea să fie posterioară secolului al X-lea.

O altă problemă este originea articolului postpus din balcanoslavă. Se ştie că acolo articolul s-a format destul de târziu, cu siguranţă cu câteva secole mai târziu decât în balcanoromanică şi albaneză. Primele forme de substantiv cu articolul postpus se înregistrează deja în slava veche (Rosetti 1978: 260, Bartula 1998: 81), dar sunt foarte puţine şi, bineînţeles, nu se poate spune că în slava veche s-ar fi folosit articolul. Acesta apare în mod mai regulat abia în bulgara medie, fiind atestat în slavona de redacţie bulgară şi românească (unde, totuşi, este evitat, rămânând probabil o trăsătură a limbii vorbite) (Walczak 1998: 43).

În cazul limbilor bulgară şi macedoneană, articolul nu poate fi explicat prin recurgerea la acţiunea substratului. Limbile paleobalcanice vorbite acolo înaintea venirii slavilor au dispărut cu câteva secole în urmă, iar contactul cu albaneza în epoca aceea se putea produce abia pe teritoriul Macedoniei, care nu constituie decât o mică parte din tot teritoriul de care ne ocupăm aici, în timp ce fenomenul în cauză cuprinde şi toată Bulgaria. În schimb, explicaţia poate fi căutată în influenţa romanică asupra bulgaro-macedonenei. Pe teritoriul Bulgariei şi Macedoniei au locuit în Evul Mediu grupuri compacte de vlahi şi probabil influenţa limbii lor este responsabilă de formarea articolului în bulgaro-macedoneană. Trebuie remarcat că,

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

inițial, articolul s-a declinat, ca în balcanoromanică. Formele cu articolul declinat sunt atestate încă la mijlocul secolului trecut în graiul Rodopilor sudici şi cel al Boboščicei (v. mai sus), pe când în bulgara şi macedoneana standard articolul este deja invariabil. Aşadar, formele care se pot reconstrui pentru balcanoslava veche pe baza unor dialecte mai arhaice: *господот*, *господутому* trebuie să le imite pe cele balcanoromanice de tipul *domnul*, *domnului*. Este de remarcat că în Rodopi au fost aşezați un timp meglenoromânii (numai prin graiul Rodopilor se poate explica pronunțarea lui *ă/â* accentuat din meglenoromână ca un *o* deschis, v. Caragiu-Marioțeanu 1975: 268), iar în zona Boboščicei se vorbea aromâna. Cea mai serioasă obiecție care se aduce acestei direcții de împrumut constă în faptul că articolul postpus este atestat în rusa veche şi în unele dialecte ruseşti contemporane. Aşadar, în cazul balcanoslavei s-ar putea admite o evoluție internă întărită de acțiunea substratului romanic (Stieber 2005: 159).

Această explicație nu este convingătore pentru unii lingvişti. Graur (1968: 72–73) crede că articolul postpus românesc este o creație independentă a cărei origine trebuie căutată în topica adjectivului: *casă a nouă* > *casa nouă* > *casa*. Rosetti (1978: 257) consideră o evoluție comună numai postpunerea articolului din română şi albaneză. Articolul postpus bulgar ar fi fost o evoluție independentă. Postpunerea articolului din bulgară este prezentată ca o evoluție independentă şi de Miletić. Seidel (preluând părerea lui Petrovici fără să dea o referință exactă) vede aici o paralelă evidentă bulgaro-română, dar sursa ei este considerată o influență reciprocă:

> pentru că limbile slave şi-au păstrat mai bine trăsătura arhaică a cuvintelor enclitice, [...] influența română asupra limbii bulgare ar consta exclusiv în faptul că limba bulgară şi-a dezvoltat articolul, iar postpunerea articolului ar trebui socotită ca o influență slavă asupra limbii române (Seidel 1958: 22).

Piotrovski (*apud* Dimitrescu 1978: 234) porneşte tot de la bulgară, de unde postpunerea articolului ar fi pătruns în română şi mai târziu în albaneză. Ordinea propusă ar fi deci exact inversă decât cea pe care o admitem noi.

2. Declinarea analitică. Dativul cu *на/la*

În ceea ce priveşte evoluția ulterioară a declinării „balcanice”, se poate observa, cel puțin în ultimele două secole, o intensificare a tendințelor analitice. Bulgara, macedoneana, meglenoromâna şi istroromâna sudică au pierdut complet declinarea substantivului. Flexiunea substantivului tinde să se reducă, de asemenea, în neogreacă şi în româna vorbită. Mecanismele de trecere de la declinarea sintetică la cea analitică nu sunt identice, dar printre noile construcții se poate indica cel puțin una cu o circulație mai largă, „balcanică” – dativul exprimat prin prepoziția *la* (sau echivalentele ei în alte limbi) cu acuzativul.

În română, punctul de plecare pentru aceasta sunt construcțiile prezente în limba literară, unele facultative sau chiar preferabile ca, de exemplu *Dau apă la cai* în loc de *Dau apă cailor*, altele chiar obligatorii în lipsa altor procedee, precum *Am trimis invitații la trei prieteni*. În mod analogic, în limba vorbită devin din ce în ce mai frecvente construcțiile de genul: *Puneți ciorbă la fiecare* în loc de *Puneți ciorbă fiecăruia* sau *Le-am spus la ăştia* în loc de *Le-am spus ăstora* (Gogolewski 1982: 213-214). În română, în locul lui *la* se poate folosi şi prepoziția *către*, dar această construcție are un pronunțat caracter popular, de exemplu *Zice către mine* în loc de *Îmi zice*.

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

Dativul analitic românesc este doar o tendință a limbii vorbite, nefiind acceptat de normele limbii literare. În schimb, dativul de acest tip, existent în neogreaca actuală, este, de fapt, singura posibilitate de exprimare a acestui caz. Vechea formă sintetică de genitiv-dativ își păstrează sensul genitival, dar în funcția de dativ este practic înlocuită de dativul analitic compus din prepoziția *σε* și acuzativul substantivului (Gogolewski 1982: 250, 268–269, Borowska 2000: 72). Așadar, în loc de *Της μητέρας μου της αρέσει να διαβάζει* ‘Mamei mele îi place să citească’ se spune mult mai des: *Στη μητέρα μου αρέσει να διαβάζει*, lit. ‘La mama mea (îi) place să citească’.

În bulgară și macedoneană, înlocuirea dativului sintetic cu cel analitic este și mai consecventă decât în neogreacă. S-ar putea ca vechile forme să mai existe în unele graiuri, dar, în variantele literare, dativul se formează cu ajutorul prepoziției *на* și acuzativul substantivului. În textele dialectale din secolul trecut mai sunt atestate vechile forme de dativ sintetic, concurate, chiar în aceeași frază, de forme noi analitice, cf. o frază din graiul Rodopilor: *Щêли да сêкôт главине на болгаресе: най-преш попутуму, даскалутуму, кметутуму, га сетне врют мажêмсêм* ‘Aveau să taie capul la bulgari: mai întâi popii, dascălului, primarului și apoi tuturor bărbaților pe rând’ (Стойков 1950: 28). În exemplul acesta, lângă dativele *попутуму*, *даскалутуму*, *кметутуму* ‘popii’, ‘dascălului’, ‘primarului’ apare dativul *на болгаресе* ‘la bulgari’. În bulgara și macedoneana modernă, singurul mijloc de exprimare a dativului este construcția cu *на*, de exemplu bg. *Казах всичко на брат си* ‘I-am spus tot fratelui meu’, mac. *Тој и го даде моливот на Марија* ‘El i-a dat creionul Mariei’.

bulg.

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N-A	*цар*	*царица*	*царя(т)*[5]	*царицата*
G-D	*на цар*	*на царица*	*на царя*	*на царицата*

mac.

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N-A	*цар*	*царица*	*царот*	*царицата*
G-D	*на цар*	*на царица*	*на царот*	*на царицата*

La fel de consecventă este înlocuirea vechiului dativ sintetic (existent acolo mai demult, judecând așa după comparația cu celelalte limbi balcanoromanice) prin construcția cu *la* în meglenoromână, de exemplu *Còntă şi la mini cum alj căntai la ficior* (Coteanu 1961: 151).

[5] Opoziția *царят* (nominativ) – *царя* (acuzativ) din limba standard este artificială. În dialecte, se folosește cu ambele funcții ori prima formă, ori cea de-a doua, care se preferă și în aspectul vorbit al bulgarei standard.

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

meglenorom.

caz	**indef.**		**def.**	
	m. sg.	**f. sg.**	**m. sg.**	**f. sg.**
N-A	*(un) ampirat*	*(ună) ampirăţiţă*	*ampiratu*	*ampirăţiţa*
G	*lu/la (un) ampirat*	*lu/la (ună) ampirăţiţă*	*lu/la ampiratu*	*lu/la ampirăţiţa*
D	*la (un) ampirat*	*la (ună) ampirăţiţă*	*la ampiratu*	*la ampirăţiţa*

Asemănarea dintre toate aceste limbi constă şi în folosirea, cu această semnificaţie, a unei prepoziţii care, iniţial, exprima numai locul sau direcţia. Sensul etimologic al grecescului *σε*, al românescului *la* şi al slavului *на* este foarte apropiat, în unele contexte chiar identic, cf. gr. *Πηγαίνω στον κινηματογράφο*, rom. *Merg la cinema*, bulg. *Отивам на кино*.

În bulgară şi macedoneană, construcţia cu *на* este folosită şi cu funcţia de genitiv. Avem aici de a face cu reconstituirea vechii identităţi dativ-genitiv care, mai demult, se exprima în mod sintetic (bg. *цару/царутому*), iar acum are caracter analitic, *на цар/на царя*. Această schimbare a încheiat procesul de eliminare a declinării substantivului în limbile respective. În bulgară şi macedoneană s-a mai păstrat sporadic diferenţierea dintre acuzativ şi nominativ (dar numai la substantive masculine), însă, în general, substantivul nu mai este declinat.

Acelaşi fenomen s-a produs şi în meglenoromână, deşi acolo extinderea dativului asupra genitivului nu este aşa de consecventă ca în bulgară şi macedoneană, pentru că genitivul cu *la* este doar o variantă a genitivului cu *lu* (la origine articolul hotărât antepus)[6], de exemplu, *Ampiratu la furnizli zisi la izmichiaru* 'Împăratul furnicilor i-a zis slugii (lit. *la slugă*)' şi, în acelaşi text, *Ampiratu lu furnizli zisi*... (Gogolewski 1982: 218). Şi mai puţin consecventă (practic numai regională şi foarte sporadică) este folosirea construcţiei cu *la* în funcţia de genitiv în română (Gogolewski 1982: 216–217).

Unii lingvişti (Capidan 1925: 146, Coteanu 1961: 151, Gogolewski 1982: 30) interpretează aceste analogii ca o influenţă bulgaro-macedoneană asupra meglenoromânei. Această influenţă este negată de Coseriu (1968: 270) şi Caragiu-Marioţeanu (1975: 276), pentru care, în ceea ce priveşte meglenoromâna, este vorba de o evoluţie independentă de tip romanic. Originea romanică a fenomenului este acceptată de Du Nay (1996: cap. J3) care merge mai departe, atribuind apariţia dativului cu *на* în bulgară şi macedoneană influenţei limbii vlahilor vorbite pe vremuri în toată Bulgaria şi Macedonia.

Este adevărat că tendinţa de a folosi construcţii analitice apare mai degrabă în limbile romanice decât în cele slave. Tocmai această tendinţă stă la baza sistemului analitic al limbilor romanice occidentale, fiind atestată deja în latina târzie: *illi/lluius imperatoris → de illo/illu(m) imperatore, illo/illui imperatori → ad illu(m) imperatore(m),* din care provin formele romanice occidentale: fr. *de l'empereur, à l'empereur*, it. *dell'imperatore, all'imperatore*. Totuşi, existenţa unei legături între

[6] Construcţiile cu *lu* apar, de asemenea, în istroromâna sudică şi în româna colocvială, în care exprimă atât genitivul, cât şi dativul. În meglenoromână şi istroromână, elementul *lu* trebuie considerat o prepoziţie (se foloseşte la toate genurile, la plural şi singular). În româna colocvială, gradul de gramaticalitate este mai redus, *lu* păstrându-şi valoarea iniţială de articol hotărât antepus (masculin-neutru) care s-a extins asupra substantivelor feminine (dar nu şi asupra pluralului, ca în meglenoromână şi istroromână). Acest mecanism este caracteristic limbilor balcanoromanice şi nu are echivalente în alte limbi balcanice.

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

meglenoromână, pe de o parte, şi bulgară – macedoneană, pe de alta, este, în această privinţă, foarte probabilă. Limbile balcanoromanice, spre deosebire de cele balcanoslave, practic, nu admit articularea substantivului după prepoziţii, indiferent dacă acesta este determinat sau nu. Meglenoromâna admite articularea substantivului după prepoziţia *la*, dacă aceasta introduce dativul, aşa cum fac bulgara şi macedoneana.

Tuturor acestor prepoziţii le corespund prepoziţiile din limbile romanice care continuă latinescul *ad*, iniţial tot cu sens local, ca în fr.: *Je vais à l'école*, dar şi *Je donne un livre à Marie*. Din acest punct de vedere, dativul este format în limbile balcanice şi în limbile romanice occidentale în acelaşi mod, deşi în Romania occidentală, acesta este singurul mod de formare a dativului prezent în sistemul limbii încă din vremea latinei târzii, iar dativul balcanic este de dată mult mai recentă. De altfel, dativului (şi genitivului) analitic din limbile romanice occidentale ar corespunde în română dativul cu *a* (şi genitivul cu *de*) care apare sporadic în textele vechi: *Om neştine era căsătoru ce-şi sădi viia* [...] *şi zidi stâlp şi o deade el a lucrători* (TC: Mt 21, 33) vs. *Când amu va veni domnul viei ce va face lucrătorilor aceia?*, din acelaşi text (Mt 21, 40), atestând ocurenţa unei tendinţe paralele cu cea occidentală, deşi într-un stadiu foarte puţin avansat.

Revenind la dativul cu *la*, acesta trebuie pus în legătură mai degrabă cu dativul balcanic (grecesc şi balcanoslav) decât cu cel romanic occidental. E greu de admis, ţinând cont de o serie întreagă de alte asemănări morfosintactice, că avem de a face aici cu evoluţii independente. Sursa împrumutului, atât pentru bulgară şi macedoneană, cât şi pentru meglenoromână şi română, s-ar putea să fi fost neogreaca, eventual neogreaca ar fi influenţat mai întâi bulgara şi macedoneana din care dativul de acest tip ar fi fost preluat ulterior de meglenoromână.

Bibliografie

a. Izvoare şi lucrări de referinţă

Mazon 1936: André Mazon, *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du sud*, Paris, Librairie Droz.

Стойков 1950: С. Стойков, *Христоматия по българска диалектология*, София.

TC = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Braşov, 1560-1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti 1574*, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963.

b. Literatură secundară

Bartula 1998: Czesław Bartula, *Podstawowe wiadomości z gramatyki staro-cerkiewno-słowiańskiej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Borowska 2004: Małgorzata Borowska, *Μπαρμπαγιώργος. Książka do nauki nowogreckiego*, Warszawa, Wiedza Powszechna.

Capidan 1925: Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, Cultura Naţională.

Caragiu Marioţeanu 1975: Matilda Caragiu Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- şi sud-dunăreană)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Coseriu 1968: Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía y tipología*, în vol. *Actos del XI Congreso internacional de lingüistica y filología románicas (Madrid 1965)*, Madrid.

Coteanu 1961: Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)

Dimitrescu 1978: Florica Dimitrescu (coord.), *Istoria limbii române. Fonetică, morfosintaxă, lexic*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Du Nay 1996: André Du Nay, *The Origins of the Rumanians. The Early History of the Rumanian Language*, Toronto, Matthias Corvinus Publishing (prima ediție: Lake Bluff 1977).
Gogolewski 1982: Stanisław Gogolewski, *Kategoria przypadka w słowiańskich i romańskich językach ligi bałkańskiej*, Łódź, Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego.
Graur 1968: Alexandru Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Rosetti 1978: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Seidel 1958: Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Stieber 2005: Zdzisław Stieber, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
Walczak 1998: Mariola Walczak, *Język piśmiennictwa bułgarskiego. Zarys dziejów*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM.

Parallels between Balkan Romance and Balkan Slavic Languages in Noun Inflection

This paper analyses the similarities between the Balkan Romance and Balkan Slavic noun declension. The diversity of the contemporary Balkan Romance and Balkan Slavic subsystems seems to reflect different stages of the evolution of an initial system whose structure was common to Balkan Romance and Balkan Slavic. This system contained two synthetic forms: the direct case (nominative-accusative, initially two distinct cases in Balkan Slavic) and the indirect one (genitive-dative). In contrast to Latin and Old Slavic, two sets of forms were distinguished: indefinite (with a prefixed article or no article) and definite (with a suffixed article). Romanian, Aromanian, Northern Istroromanian and isolated Bulgarian and Macedonian dialects preserved this initial system, while standard Bulgarian and Macedonian, Meglenoromanian, Southern Istroromanian and colloquial Romanian tend to simplify it and to create new analytic forms, especially for the dative case (with the preposition *на* in Balkan Slavic and *la* in Balkan Romance). The old system, related to the Albanian one, was probably adopted by Balkan Romance from the Paleo-Balkan substratum and transferred to Balkan Slavic. The new analytic tendencies, however, are likely to be of Greek origin, both in Balkan Romance and in Balkan Slavic (cf Greek dative with the preposition *σε* that corresponds semantically to the Slavic *на* and the Romance *la*). Bulgarian or Macedonian could have served, alternatively, as a link between Greek to Meglenoromanian.

BDD-A1088 © 2012 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:54:31 UTC)